

KIBATEK

Edebiyat Sempozyumu

(5-10 Haziran 2002 Kırım
16-21 Mart 2003 - Azerbaycan)

Yayına Hazırlayanlar
İsmail Bozkurt
Dr. Kafiye Yinanç Yararbaş
Metin Turan

ISBN 975-97567-4-9

KIBATEK EDEBİYAT SEMPOZYUMU/ Haz: İ.Bozkurt-K. Yinanç-M.Turan

---

KIBATEK

{Kıbrıs, Balkanlar, Avrasya Türk Edebiyatları Kurumu}
Hatay Sokak 9/19, Kızılay-Ankara -Türkiye
Tel: (312) 425 39 20 Fax: (312) 417 57 23

Grafik-Dizgi
Uluslararası Ltd. Şti.

Baskı&Cilt:
Başkent Matbaacılık Ltd. Şti. Ankara

HALK ŞİİRİNDE "AĞA YOLLUM" MAZMUNU

Hayrettin İvgin*

Türk şiirinde bir süre mazmun olarak kullanılan "Ağa Yollum"¹ tamlamasına daha çok 17. yüzyıl divan ve halk şiirinde rastlanılmaktadır.

Bu mazmun ilk önce; Sultan IV. Murat döneminde (1611-1640) yaşayan saz şairlerinin veya bazı divan şairlerinin şiirlerinde yer almıştır. İstanbul'da o zamanlar herkes tarafından maruf bir yosmaya "ağa yollum" adı takılmıştır. Daha sonraları o malûm ve marûf yosmaya hâl ve hareketi benzer olanlara da "ağa yollum" diye hitap etme âdet olmuştur. Aslında bu argo bir deyimdir. Bazı dilberler için söylenen "yosma", "vardakosta", "hanımığnesi", "tavşan", "sakız kız", "muhallebi çocuğu", "şehir oğlanı" gibi bir argodur.

Âşık Ömer'in² bir kalenderisi tamamen "ağa yollum" dönerayaklıdır:

KALENDERİ³

*Ey dişleri lûlû bedeni sim ağa yollum
Kıldım serimi yoluna teslim ağa yollum*

*Ağyâra tamâm eylesin lûtfunu dâim
Geldikçe bize bir nigeş-i nim ağa yollum*

*Bir doğru elif okumadı bâb-ı vefâdan
Yâ cevri kim etti sana ta'lim ağa yollum*

* Halk Bilim Araştırmacısı - Yazar

*Eyyâm-ı bahâr ermeden öğretme de raslı
Şol gonca lebin bülbüle taksim ağa yollum*

*Incitme Ömer âşkına küsme başınçün
Gel nezdine seyyidim efendim ağa yollum⁴*

Âşık Ömer'in yine başka bir kalenderisi yine "ağa yollum" döner-ayaklıdır:

KALENDERÎ

*Ey dişleri dür lebleri mercan ağa yollum
Kıldım serimi yoluna kurban ağa yollum*

*Ağyâra ile hem sen olasın işrete meşgul
Zülfün gibi ben hâl-i perişan ağa yollum*

*Olma hazer et gül gibi her hâl ile hemdem
Gel eyleyelim meclis-i irfan ağa yollum*

*Bîçâre hâlîm arzedemem sen şeh-i hüsne
Tâ içmeyecek bir iki fincan ağa yollum*

*Âşık Ömer'in çektiğini aşkın elinden
Bir kendi bilir bir ulu Sübhan ağa yollum⁵*

17. yüzyılın ilk yarısında doğup 1715 yılından sonra öldüğünü sandığımız Âşık Gevherî'nin⁶ de "ağa yollum" mazmunu ile başlayan bir-kaç şiiri bulunuyor.

Gevherî'nin "ağa yollum" mazmununu kullandığı iki şiirinin ilk dördlüğü "ağa yollum" diye başlamaktadır. Bu iki şiir, Çorum İl Halk Kütüphanesinde 2087 numara ile kayıtlı 80 yaprak 159 sayfadan ibaret olan tamamen Gevherî'nin şiirlerini ihtiva eden ve müstensihî belli olmayan, 1787 tarihinde başka kaynaklardan aktarılan bir mecmuadan alınmıştır.⁷

KOŞMA

*Ağa yollum ne diyardan gelürsün
Dedi benim memleketim Bozok'tur
İşte hançer gel sînemi delersen
Kalbim evi yaralıdır bozuktur*

*Büküldü kaddim kemâna döndü
Hançerine sînem nişâna döndü*

Ezel ma'mur idi virâna döndü
Şimdi gönül yaralıdır bozuktur

Sen güzelsin güzelliğin çağında
Yad bülbüller ötmez hüsnün bağında
Görünme sen yâd illerin yanında
Dimesünler sevdiğiyle bozuktur

Gevherî dilberler bize ne gelmez
Sim ü zere âşık muhabbet bilmez
Şâir sazlar gibi düzene gelmez
Benim sazım Bozuk oğlu Bozuk'tur^a

KOŞMA

Ağa yollum senin hüsnün bahârı
Karanfil mi lâle midir gül müdür
Zülâldir leblerin dehânın yârı
Zemzem midir kevser midir mül müdür

Dilde bir âteştir muhabbet derler
Bu aşka esirdir etfâl ü pîrler
Bir Mecnun'um bilmem gezdiğim yerler
Sahrâ mıdır hisar mıdır çöl müdür

Ey melek sîmâlı nev-reste habib
Yeni âdet midir bu tarz-ı acîb
Yanımdan ayrılmaz ol kâfir rakib
Şeytan mıdır ya cin midir kul mudur

Aziz başın için olsun ey perî
Doğrusun söyle gel şimdengeri
Defter-i âşıkân içre **Gevherî**
..... kul mudur^a

17. yüzyılda yaşamış Osman adlı bir yeniçeri halk şairinin¹⁰ ilâhîsinde "ağa yollum" mazmunu bir-kaç defa kullanılmıştır.¹¹

İLAHÎ

Ağa yollum mecnûnum dağlara düşdüm derdinden
Ulu kuşlar yuva yaptı başıma dilber benim
Kanlı ciğer kebâb oldu yüreğimde od ile
Kıl terahhum başın için yaşıma dilber benim

Ağa yollum derdine düşeli be-gâyet oldı firâk
Tekke-i mihnetde pusdum şimdî kandadur durak
Severim dönmem sözümde bayurı (bayır) nolsa gerek
Yüce dağlar perde olmaz cûşuma dilber benim

Dudağın bal yanağın gül bildim inci dişleruñ
Âşıkta cevri(ü) cefâdır şu fenada işleruñ
Bir kez canım demeğe ne kurarsın kaşlaruñ
Tâkatim yok tâ bu kadar hışıma dilber benim

Çevre yanın hâr bürümüş korkaram güli derer
Arabistan çöllerin gönül ister can diler

.....
Diler isen düş gidelim peşime dilber benim

Lokman'ımsın ağa yollum gelmişem dermâna ben
Öldürürsen kendin öldür kayilim fermana ben
Demiş ki âşinâlık etmem ol gedâ Osman'a ben
Geçen gün bir haber geldi gûşuma dilber benim¹²

Diyarbakır'ın Şarabı köyünden olan 1898'de öldüğü tespit edilebilen, hakkında fazla bilgi bulunmayan Âşık Mahir adlı bir-şairin elde edilebilen tek şiiri "ağa yollum" mazmunu ile başlamaktadır.¹³

KOŞMA

Ağa yollum sanma senden geçerim
Terkin etmem nice canım tendedir.
Gündüz fikrim, gece sensin hayalim,
Nere gitsem gene gönlüm sendedir.

Ta'dadı yok gül yüzünde halın yar,
Allar giyen gel karşımda salın yar,
Ah bileydim müşkül müdür halim yar,
Derdin nedir, meylim kangı yandadır.

Aşkın ile dolaşırım serseri,
Günüm geçer derd-ü gamla ekseri,
Şimdi sensin güzellerin serveri,
Cümle hûblar eşiğinde bendedir.

Bel bağlama her gördügen güvenme,
Mahir der ki bu sözüme gücenme,

*Ağa yollum gayrısına özenme.
Aşkın ile yanan gönül bendedir.14*

Tecnis kelimesi Türk halk müziğinde bazı yerlerde makam adı olmuştur. Elazığ'da bazı yüksek hava makamlarına tecnis adı verilir. Oysa ki tecnis; anlamları ayrı, söylenişleri aynı olan kelimeleri kafiye olarak şiirlerde kullanmak sanatıdır.

Aslında bir koşma olan ama yüksek hava makamında söylenen, Elazığ'da derlenmiş, aşağıdaki türkü "ağa yollum" mazmunu ile başlamaktadır.¹⁵

TECNIS

*Ağa yollum sen bu elden gideli
Ağlamakdan gözüm yaşı sel olmuş
Ah ü vahla câhil ömrüm çürümüş
Her anım gün, her günüm bir yıl olmuş*

*Coşkun sular gibi gönlüm taşalı
Hasretinle karlı dağlar aşalı
Ey sevdiğim senden ayrı düşeli
Söyliyemez tuti dilim lâl olmuş*

*Eller güler, benim bahtım karada
Yıkılaydı olan dağlar arada
Koydun beni, melül mahzun burada
Sensiz hâlim baykuşlara dal olmuş¹⁶*

"Ağa yollum" mazmunu yalnızca halk şiirinde değil divân şiirinde de kullanılmaktadır.

Bazı divan edebiyatı şairlerinin gazellerinden birer beyit örnek olarak yazabiliriz.¹⁷

*Ey ârız-ı şîşe leb-i gülâb ağa yollum
Aşkınla dolu dîde-i hûnâb ağa yollum
Feyzî*

*Ey saçları sünbül ruhu gülfâm ağa yollum
Hüsnün veriyor âleme hoş nâm ağa yollum
Lezîzî*

*Gider oldum ağa yollum arşa çıkmakta sadâ
Bizi gönülden çıkarma olunca gözden cüdâ
Osmân*

*Ağa yollum tûtî gibi şeker ile beslidir
Nâz ile söyler kelâmı yavru bülbül seslidir.*

Yazıcı

Bayan yosmalar böyle deyimle adlandırılıyor da biraz transeksüel olan erkeklere ne deniyordu? Onlara da "Tavşan" deniyordu. Bu tavşan lâkabına Lâle Devrinden (17. yüzyıl ikinci yarısı-1730) sonraki şairlerin şiirlerinde rastlıyoruz. Keçecizâde İzzet Molla, Sümbülzâde Vehbî, Şair Nedim, Şair Vâsîf, Neş'et, Sakızlı Edhem, Lütfullah Akif, Adanalı Sururî, Murad Molla gibi özellikle Divan şairlerinin şiirlerinde bu deyim geçmektedir.

Meselâ; Murad Molla'nın bir gazelindeki şu beyitte "tavşan" mazmununa rastlıyoruz.

*Ta'n edersin evliya âyinini dersin rakıs
Tavşan oğlunun oyunu raks urur bil heman*

Şiirlerde "Tavşan" mazmunu mutlaka raks (dans, oyun) kelimesi ile birlikte anılır. Çünkü II. Meşrutiyetin ilânına (1908) kadar, Akdeniz Adalarından, özellikle Sakız adasından İstanbul'a köçek Rum çocukları getirilir, bu çocuklar zevk âlemlerinde kadın kılığına sokularak oynatılırdı. "Tavşan" kelimesi ile "Sakız" adasını telmih eden "sakız" kelimesi de yine birlikte şiirlerde geçer. Giderek bu "tavşan" deyimini, şiirlerde "saki", "rakkas", "sakız gülü", "sakız kız" deyimleri ile birlikte kullanılır olmuş ve hatta "tavşan" deyimini ile eşanlamlı hale getirilmiştir.¹⁸

Meselâ, Lütfullah Akif'in bir beyitinde bunu açıkça görmekteyiz:

*Va'de-i bûse edip geçti dehânında sakız
Bir sakız çiğnedi Sakız'daki sakız gülü kız*

Çok gariptir ki, bugün "tavşan" deyimini, playboy kızları için kullanılmaktadır ve onlara "tavşan kız" denmektedir. Acaba bu "tavşan kız" deyiminin köklerini bu tür şiirlerde arayabilir miyiz? Bilemiyorum.

Hani halk arasında bugün bazı delikanlı ve gençlere "muhallebi çocuğu" derler ya, divan şiirlerinde buna benzer bir de "şehir oğlanı" deyimini bulunuyor. Bu da "tavşan" deyimini gibi biraz çift cinsiyetli erkeklere yakıştırılan bir kelimedir. Bir kişiye "şehir oğlanı" diye seslenmek aslında en büyük hakarettir. Bu deyim de, özellikle divan şairlerinin şiirlerine mazmun olmuştur.¹⁹

Şair Nedim, Necatî, Hayretî gibi şairlerin şiirlerinde bu mazmuna rastlıyoruz.

Meselâ, Necatî'nin bir gazelinin beyti şöyledir:
*Ol güneş yüzlü kamer haylice şehir oğlanıdır
Her ne yüzden der isen doğru cihân fettânıdır*

Bu tebliğimizde halk şiirimize ve divan şiirimize değişik bir açıdan bakmaya çalıştık.²⁰ Şiirlerde âşıklar ve şairler her kelimenin ve her harfin mânasını bilerek kullanırlar.

“Ağa yollum” mazmununun Türk halk şiirinde kullanıldığı yerler elbette bu kadar değildir. Daha derinlemesine yapılan araştırmalarla örnekleri çoğaltılmak mümkündür. Örnekler çoğaldıkça bu mazmunun anlamı daha iyi anlaşılacaktır.

DİPNOTLAR:

- 1 Ağa: Eskiden yüksek mevki sahipleri hakkında kullanılan bir deyimdir. Yeniçeri ocağı zâbitlerine genellikle “ağa” denilirdi. Evin, her yerin büyüğü, baba kardeşinin büyüğü, amca, kocadır. Bazı yerde “aka” ve “ago” derler. Zamanında şeref sahibi kadınlara da “ağa” denirdi. (Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I, 3. Basım, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul-1983*)
- 2 Âşık Ömer: 1619 veya 1621’de doğduğu sanılan âşığın 1707’de öldüğü söyleniyor. Hayatı ile ilgili bilgiler pek sınırlıdır. Konya’nın Hadım ilçesi Gözleve köyünde doğmuştur. Medrese öğrenimi görmüş ve orduya girmiştir IV. Murat, II. Ahmet ve II. Mustafa dönemlerindeki (1648-1703) savaflara katılmış ve bu savaflara ilişkin şiirler yazmıştır. Aydın, Bursa, Sakız, Varna, İstanbul, Sinop, Basra ve Bağdat’a gitmiştir. Rumeli’den Tamaşvar’a kadar bütün Balkanları görmüştür. Divanı birkaç kere yayımlanmıştır.
- 3 Kalenderî, divan edebiyatının etkisi ile oluşan türlerden biri olup saz şairleri, aruzun “*mef’ûlü, mefâilü, mefâilü, fe’ûlün*” kalıbıyla yazarlar. Kalenderîler; şen, şuh ve rindâne bir eda ile söylenmektedir. Gazel, murabba, muhammes, müseddes biçimlerinde kalenderîler vardır.
- 4 Sadettin Nüzhet Ergun, *Âşık Ömer-Hayatı ve Şiirleri*, Semih Lütfi Matbaası ve Kitap Evi, İstanbul 1936 S. 106-107
- 5 Sadettin Nüzhet Ergün, *aynı eser*, S. 107
- 6 *Gevherî*: Asıl adı Mehmet veya Mustafa olan *Gevherî*’nin nerede doğduğu bilinmiyor. 1744 yılında yazdığı *Hadikak-üş Şüheda* adlı eserinde İbrahim Naimeddin, onun Macaristan’da Eğri kalesinin Alaybeyi Ahmet Ağa’nın ölümü üzerine ağıt yazdığını belirtmektedir. 1700 yılında ölen Mehmet Bahri Paşa’nın divan katipliğini yapmıştır. Bir şiirinde Kırım Hanı Selim Giray’ın 1689’da İstanbul’a gelişini kutlamaktadır. Bir başka şiirinde IV. Mehmet’in Avusturya seferini (1683) anlatıyor. Başka şiirlerinde Karacaoğlan’la görüştüğü anlaşılıyor. Bütün bunlardan *Gevherî*’nin 17. yüzyılın ikinci, 18. yüzyılın birinci yarısında yaşadığı ortaya çıkıyor
- 7 Prof. Dr. Şükrü Elçin, *Gevherî Divânı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 56 Halk Edebiyatı Dizisi: 9, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1984, s. 981
- 8 Prof. Dr. Şükrü Elçin, *aynı eser*, s. 391
- 9 Prof. Dr. Şükrü Elçin, *aynı eser*, s. 998
- 10 *Osman*: Bu saz şairlerinin hakkında hiçbir bilgimiz bulunmamaktadır. Ancak 17. yüzyılda yaşadığını ve bir yeniçeri askeri hatta bir denizci levent olduğunu tahmin ediyoruz.
- 11 Prof. Dr. Şükrü Elçin, *Akdeniz’de ve Cezayir’de Türk Halk Şairleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 78 Seri: IV-Sayı: I. 23, Ankara 1988, s. 136
- 12 Bu şiire, aldığımız kaynaktaki “*ilâhî*” başlığı konmuştur. Oysaki bu şiir bir “*Divân*”dır. *Divân*’a halk şairleri arasında “*Divânî*” adı verilmektedir. Âşık edebiyatı nazım şekil-

lerindedir. Divân edebiyatının etkisi olmuştur. Aruzun "fâilâtün, fâilâtün, fâilâtün, fâilün" kalıbıyla söylenmektedir. Özel bir ezgiyle ve Hüseyinî'ye yakın bir makamla okunur. Genellikle dördlüklerden oluşur. Ama gazel biçiminde yazılmış divânlara da rastlanmaktadır. Âşık edebiyatında 16. yüzyıldan itibaren görülmüştür.

- 13 Şevket Beysanoğlu, *Ozanlık Döneminin Diyarbakır'daki İzleri ve Diyarbakırlı Saz Şairleri*, IV. Uluslararası Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, Eskişehir 1991, s. 69-83
- 14 Bu şiir; Metin Turan'ın (*Ozanlık Gelenekleri ve Türk Saz Şiiri, Yeni Doğu Matbaası, Ankara 1996, s. 420*) kitabında da yer almaktadır.
- 15 Fikret Memişoğlu, *Harpüt Ahengi*, Matbaa Teknisyenleri Basımevi, İstanbul 1996, s. 117-118
- 16 Bu şiirin başlığı "*Tecnis*" olarak Fikret Memişoğlu'nun kitabında yer almıştır. Ancak bu şiir bir tecnis değildir. Özel bir ezgiyle ve makam sebebiyle böyle bir başlık altına alındığını sanıyorum.
- 17 Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar* (Hazırlayan: Doç. Dr. Cemal Kurnaz). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. 77, Ansiklopedik Eserler Serisi, Türk Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi, Ankara 1992, s. 22.
- 18 Ahmet Talât Onay, aynı eser, s. 407-408.
- 19 Ahmet Talât Onay, aynı eser, s. 393-394.
- 20 Hayrettin İvgin, *Türk Şiirinde Ağa Yollum, Tavşan ve Şehir Oğlanı Mazmunları*, *Size Dergisi*, Yıl: 23, Sayı: 336, Ekim 2001, s. 5.